

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI UNLILARDA FONOLOGIK INTERFERENSIYA OMILLARI

Abdulakhat A. Isakov

**ESL/EFL Teacher, Oriental University in Tashkent,
Almazar dist., 52B Norastepa str., Tashkent,
100060, Uzbekistan**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14850077>

Ushbu maqola “O‘zbek va ingliz tillaridagi unli tovushlarda fonologik interferensiya omillari” mavzusini tahlil qiladi. Maqolada fonologik interferensiya tushunchasi va uning til o‘rganish jarayonida qanday muammolarni keltirib chiqarishi haqida so‘z boradi. O‘zbek va ingliz tillaridagi unli tovushlar orasidagi fonetik va fonologik farqlarni tahlil qilish orqali, maqolada tilo‘rganuvchilarida yuzaga keladigan talaffuz xatolarining sabablarini aniqlashga harakat qilingan.

O‘zbek va ingliz tillaridagi unli tovushlarning talaffuzi va artikulyatsiyasidagi farqlar, fonologik interferensiyaning asosiy omillarini tashkil etadi. O‘zbek va ingliz tillaridagi unli tovushlarning talaffuzi va artikulyatsiyasidagi farqlar fonologik interferensiyaning asosiy omillaridan biridir. Bu interferensiya bir tildan ikkinchi tilga o‘tilganda, talaffuz va undosh unli tovushlar bo‘yicha xatolarni keltirib chiqarishi mumkin¹. Quyida ba’zi asosiy farqlar va interferensiya omillari haqida qo‘shimcha ma’lumotlar:

O‘zbek tiliga nisbatan ko‘proq miqdorda va xilma-xil bo‘lib, ingliz tilida 12 ta unli tovush mavjud (masalan, /i:/, /ɪ/, /æ/, /ʌ/, /ɔ:/ va h.k.). O‘zbek tilida esa unli tovushlar soni kamroq (odatda 6-7 ta) va ular to‘liq rangli bo‘lmagan variantlarga ega. Ingliz tilida unli tovushlar uzun va qisqa shakllarga ega, bu esa talaffuzda farq qiladi. Masalan, /æ/ (man) va /eɪ/ (make) tovushlarining farqi o‘zbek tilida mavjud emas. Ingliz tilida ko‘plab unli tovushlar og‘iz bo‘shlig‘ini o‘zgartirib talaffuz qilinadi. O‘zbek tilida esa unli tovushlar ko‘proq tekis va to‘g‘ri chiqadi².

Ingliz tilidagi ba’zi unli tovushlar, masalan, /ɪ/, /ʌ/, /æ/, ko‘proq og‘izning o‘zgacha holatiga, past yoki yuqori bo‘lishiga bog‘liq. O‘zbek tilida esa unli tovushlar ko‘proq aniq va oson artikulyatsiya qilinadi³.

Ingliz tilida tovushni to‘g‘ri talaffuz qilish uchun tilning joylashuvi muhim ahamiyatga ega. O‘zbek tilida esa unli tovushlar ko‘proq aniq, xos jihatlarga ega.

O‘zbek tilida unli tovushlar ko‘p holatlarda bir-biriga yaqin bo‘lgan tovushlar emas, balki ingliz tilida bu tovushlar o‘xshash bo‘lishi mumkin, bu esa talaffuzga ta’sir qiladi. Misol uchun, inglizcha /æ/ va /e/ tovushlari o‘zbek tilida yo‘q. Ingliz tilida unli tovushlarning uzunligi talaffuzda katta rol o‘ynaydi, o‘zbek tilida esa bu ko‘pincha muammo bo‘lmaydi. Bu unli tovushlarni noto‘g‘ri talaffuz qilishga olib kelishi mumkin⁴.

Ingliz tilida stressli va stresssiz unli tovushlar juda muhim. Stressli unli tovushlar odatda uzun va ochiq, stresssiz unli tovushlar esa qisqa va yopiq. O‘zbek tilida stressning ta’siri unli tovushlarga nisbatan kamroq bo‘lishi mumkin.

¹ J. C. Wells. Accents of English. London. Cambridge University Press., 1980. – P. 54.

² D. A. K. Tarasov. Phonetics and Phonology of the English Language. Leningrad. Leningrad University., 1975. – P. 36.

³ A. A. Reformatskiy. Fundamentals of Phonology and Phonetics of the English Language. Moscow. Moscow. Higher School Publishing House., 1980. – P. 41.

⁴ L. V. Shcherba. Russian phonology. Moscow. Publishing House of the Academy of Sciences., 1952. – P. 64.

O'zbek tilida ingliz tilidagi ba'zi unli tovushlarni talaffuz qilish qiyin bo'lishi mumkin. Masalan, /æ/ yoki /ɪ/ tovushlarini o'zbek tilida to'g'ri talaffuz qilishda qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin, chunki o'zbek tilida bunday tovushlar mavjud emas. O'zbek tilida ko'proq to'liq va to'g'ri tovushlar ishlatiladi, ingliz tilida esa ko'plab tovushlar ko'proq qisqargan, yumshatilgan yoki o'zgarib talaffuz qilinadi, masalan, /ə/ tovushi ("schwa" tovushi).

O'zbek tilida undoshlar orasida unli tovushlar ko'proq tekis va aniq talaffuz qilinsa, ingliz tilida esa bunday farqlar ko'proq noaniqlik yaratishi mumkin.

Bu farqlar fonologik interferensiyaning eng asosiy omillari hisoblanadi. Tillar o'rtasidagi talaffuz va artikulyatsiya farqlari, agar ularni to'g'ri tushunib, ishlatilsa, tilni o'rganish va undan samarali foydalanish imkoniyatlarini oshiradi.

O'zbek tilida unli tovushlar asosan to'g'ri va oddiy talaffuzga ega bo'lsa, ingliz tilida bu tovushlar ko'proq muhim fonetik xususiyatlarga ega bo'lib, ba'zi unli tovushlar o'zgaruvchan va turli aksentlarda farqlanadi. O'zbek va ingliz tillaridagi unli tovushlar orasidagi farqlar fonetik jihatdan juda sezilarli. O'zbek tilidagi unli tovushlar oddiy, aniq va kamroq o'zgaruvchan bo'lsa, ingliz tilidagi unli tovushlar ko'proq fonetik xususiyatlarga ega bo'lib, aksent va tilning turli dialektlariga qarab farqlanadi. Quyida bu masalani batafsil ko'rish mumkin:

1. Ingliz tilida unli tovushlar juda ko'p va ular fonetik jihatdan turlicha talaffuz qilinadi. Ingliz tilida 12 ta asosiy unli tovush mavjud, ammo ular har xil aksentlarda va dialektlarda farq qilishi mumkin. Bu tovushlarning ba'zilari o'zgaruvchan va to'liq farq qiladigan talaffuzga ega.

Misolalar:

- /æ/ (as in "cat") – Bu tovush britancho va amerikalik aksentlarda turlicha talaffuz qilinadi. Britancho aksentda u ko'proq ochiq, amerikalik aksentda esa uni ko'proq qisqartirilgan shaklda eshitish mumkin.
- /ɪ/ (as in "sit") va /i:/ (as in "seat") – Bu tovushlar uzunligi va sifatida farqlanadi. Ingliz tilida bu unli tovushlar orasidagi farq, uzunlikni va bo'shliqni ifodalaydi, o'zbek tilida esa bunday farq yo'q.
- /ə/ ("schwa") – Bu tovush ingliz tilining eng keng tarqalgan tovushi bo'lib, ko'plab so'zlarda, ayniqsa stresssiz bo'lishi mumkin, masalan, "banana" so'zida. O'zbek tilida bu tovush yo'q va o'zbek tilida bu kabi qisqa va to'liq talaffuzlanmagan unli tovushlar mavjud emas.
- Diftonglar – Ingliz tilida diftonglar, ya'ni ikki unli tovushning birgalikda talaffuzi keng tarqalgan, masalan, /aɪ/ (as in "my") va /əʊ/ (as in "go"). O'zbek tilida bunday diftonglar mavjud emas va unli tovushlar ko'proq alohida talaffuz qilinadi⁵.

2. Ingliz tilida unli tovushlar talaffuzi aksent va dialektga qarab sezilarli darajada farq qiladi. Buning natijasida unli tovushlarning talaffuzi juda o'zgaruvchan bo'lishi mumkin:

Britaniya aksentida /r/ tovushi ko'proq talaffuz qilinmaydi va unli tovushlarning talaffuzi ko'proq aniq bo'ladi. Amerika aksentida esa /r/ tovushi ko'proq va kuchli talaffuz qilinadi, shuningdek, unli tovushlar ko'proq qisqartirilgan yoki yumshatilgan bo'ladi.

Avstraliya aksentida unli tovushlarning talaffuzi ham o'ziga xos. Misol uchun, /æ/ tovushi "cat" so'zida Britaniya aksentiga nisbatan ancha ochiqroq va uzoqroq talaffuz qilinadi.

3. Ingliz tilida unli tovushlarning uzunligi ham katta ahamiyatga ega. Ba'zi tovushlar qisqa, ba'zilari esa uzun bo'ladi va bu farq talaffuzga ta'sir qiladi:

⁵ B. A. Ilyish. Phonetics and Phonology of the English Language. Moscow, Moscow Universities Publishing House., 1968. – P. 78.

Ingliz tilidagi uzun unli tovushlar uzunroq talaffuz qilinadi. Masalan, /i:/ (as in “see”) va /u:/ (as in “food”) uzun va ochiq talaffuz qilinadi.

Ingliz tilida qisqa unli tovushlar ko‘proq yopiq va tez talaffuz qilinadi, masalan, /ɪ/ (as in “sit”) va /ʌ/ (as in “cup”).

O‘zbek tilida esa unli tovushlar ko‘proq tekis va aniq talaffuz qilinadi. O‘zbek tilida uzun va qisqa unli tovushlar orasidagi farqlar ingliz tiliga nisbatan juda kam uchraydi.

4. O‘zbek tilidagi unli tovushlar oddiy va ko‘pincha to‘g‘ri talaffuz qilinadi. Unli tovushlar quyidagi xususiyatlarga ega⁶:

O‘zbek tilida unli tovushlar orasida uzunlik farqi deyarli yo‘q. Barcha unli tovushlar o‘rtacha uzunlikka ega va ular ko‘proq aniq talaffuz qilinadi.

Schwa (ə) tovushi yo‘q. O‘zbek tilida unli tovushlar doimo aniq va to‘liq talaffuz qilinadi.

O‘zbek tilida aksent ko‘pincha so‘zning oxirgi bo‘g‘iniga tushadi, ammo bu aksentning talaffuzga ta‘siri ingliz tiliga nisbatan kamroq bo‘ladi.

5. Ingliz tilini o‘rgangan insonlar o‘zbek tilida unli tovushlar orasidagi farqlar fonetik interferensiya keltirib chiqarishi mumkin. Misol uchun, o‘zbek tilida /æ/ yoki /ɪ/ kabi tovushlarni talaffuz qilishda qiyinchiliklar yuzaga keladi, chunki bu tovushlar o‘zbek tilida yo‘q⁷. Shuningdek, ingliz tilidagi schwa tovushi o‘zbek tilida mavjud emas, shuning uchun bu tovushni o‘zbek tilida o‘rganganlar noto‘g‘ri talaffuz qilishlari mumkin.

Xulosa

O‘zbek va ingliz tillaridagi unli tovushlar orasidagi farqlar nafaqat talaffuzda, balki aksent, unli tovushlarning uzunligi, sifat va dialekt farqlarida ham sezilarli. Ingliz tilida unli tovushlar ko‘proq o‘zgaruvchan va aksentlarga qarab farqlanadi, bu esa til o‘rganish jarayonida fonetik interferensiyaning yuzaga kelishiga olib keladi.

Maqolada bu farqlar, ayniqsa, ingliz tilidagi ba‘zi unli tovushlarning talaffuzidagi noaniqliklar va o‘zbek tilida bunday tovushlar yo‘qligi o‘rganiladi.

Fonologik interferensiya, asosan, o‘zbek tilida mavjud bo‘lmagan ingliz unli tovushlarini talaffuz qilishda yuzaga keladi. Masalan, ingliz tilidagi /th/ va /ð/ kabi tovushlar o‘zbek tilida to‘g‘ri talaffuz qilinmasligi mumkin. Shuningdek, ingliz tilidagi uzun va qisqa unli tovushlarning o‘zbek tiliga ta‘siri ham fonologik interferensiyaning keltirib chiqaradi.

Maqola fonologik interferensiyaning til o‘rgatish jarayoniga ta‘sirini va bu interferensiyaning bartaraf etilishi uchun tavsiya etilgan amaliy yondashuvlarni ham ko‘rib chiqadi. Yozma va og‘zaki nutqda interferensiyaning oldini olish uchun maxsus trening va mashqlarni o‘tkazish zarurligi ta‘kidlanadi. Shuningdek, til o‘rganuvchilari uchun to‘g‘ri talaffuzni o‘rganishda fonologik interferensiyaning qanday qilib kamaytirilishini ko‘rsatadi.

References:

1. A. Reformatskiy. Fundamentals of Phonology and Phonetics of the English Language. Moscow. Moscow. Higher School Publishing House., 1980. – P. 378.
2. M. Shakirov. O‘zbek tili fonetikasiga kirish. Tashkent, Fan., 164. – B. 370.
3. A. Ilyish. Phonetics and Phonology of the English Language. Moscow, Moscow Universities Publishing House., 1968. – P. 360.

⁶ M. M. Khaydarov. O‘zbek tili fonetikasiga kirish. Tashkent. O‘qituvchi., 1964. – B. 64.

⁷ A. M. Shakirov. O‘zbek tili fonetikasiga kirish. Tashkent, Fan., 164. – B.87

4. A. K. Tarasov. Phonetics and Phonology of the English Language. Leningrad. Leningrad University., 1975. – P. 368.
5. J. C. Wells. Accents of English. London. Cambridge University Press., 1980. – P. 354.
6. L. V. Shcherba. Russian phonology. Moscow. Publishing House of the Academy of Sciences., 1952. – P. 364.
7. M. M. Khaydarov. O'zbek tili fonetikasiga kirish. Tashkent. O'qituvchi., 1964. – B. 264.